

Амирзода Шохрух, Мирзо Шохрух, Шохрух мирзо, Хокони саъид, Абу Наср Шохрух баходир султон
(1377-йил 20-август, Самарканд – 1447-йил 19-март, Рай)

Амир Темурнинг 4-ўгли, Темурийлар хукмдори. Ёшлик йиллари Самаркандда ўтган, шу ерда дунёвий ва диний таълим олган. Амир Темур 1390-91-йиллар Дашти Кипчокка ва 1392-йил харбий мамлакатларга 5 йиллик юришлари чоғида Шохрухни мамлакатни бошқаришга тайинлаб қолдирган. Кўп ўтмай, Амир Темур Шохрухни ўз ёнига чақириб олади ва 17 ёшли Шохрух жанговар ҳаракатларда қатнаша бошлайди. Амир Темур уни лашкарнинг манглай ва жувангар қисмларига тайинлайди, кейинроқ эса, Самаркандга қайтариб, пойтахтни бошқариб туришни топширади. Амир Темур 1396-йил Шохрухга Хуросон ўлкасини суюрғол қилади ва тегишли қўшин ҳамда элат билан бирга уни ўз мулкига жўнатади. Шохрух Амир Темурнинг 7 йиллик юришида, хусусан, Яқин Шарқдаги харбий ҳаракатларда бевосита қатнашган, лашкарнинг илгор, манглай, жувангар қисмларини бошқарган; жангларда шахсий дов-юраклик ва маҳорат намойиш этган. Уни адолатпарвар, раият тинчлигини қўзловчи шахс сифатида билганлар; камалда қолган шаҳарлар аҳолиси аксари ҳолларда сулҳ таклифи билан Шохрухга мурожаат қилганлар ва у ҳам ўз ёрдамини аямаган. Баъзи ҳолларда, Амир Темур Шохрухни лашкарнинг ўғруқ қисмини қўриқлашга мутасадди қилган. Шарафуддин Али Яздий “Зафарнома”да ёзишича, Амир Темур ҳаётининг кейинги йилларида Шохрухнинг давлатдорлик сифатларига алоҳида эътибор берган. Чунончи, Хитойга юриши чоғида, салтанат хавфсизлигини таъминлаш, хусусан, харбий ўлкаларни идора этиш каби катта масъулиятни Шохрух зиммасига юклайди ва уни Хуросонда қолдиради. Соҳибқирон 1391-92-йиллар мўғуллар босқини даврида бутунлай ҳароб қилинган Банокат шаҳри ўрнига янги шаҳар барпо этиб, у ерга атроф ерлардан аҳолини қўчириб обод қилади ҳамда уни Шохрухга суюрғол қилади ва бу шаҳар Шохрухия номи билан шуҳрат топади. Амир Темур вафотидан сўнг, 1405-йил мартда Шохрух расмий равишда Темурийлар салтанати хукмдори сифатида Хуросон тахтига ўтирди ва ўз номидан хутба ўқитиб, пул (танга) зарб қилдирди. Шохрух хукмдорлигининг дастлабки йилларида Темурийлар салтанатида қучли тарқоқлик юзага келиб, салтанатнинг турли қисмларида яққаҳоқимлик учун кураш бошланиб кетди. Мовароуннаҳрда Самарканд тахтини Халил Султон эгаллади, Озарбайжон ва Ажам Ироқини Қора Юсуф, Араб Ироқи ҳудудини Султон Аҳмад ўз қўлига қиритди. Эронзаминда темурий шахзодалар ўзаро низолашардилар, Мозандарон, Балх, Гур ва бошқа вилоятларда ҳам исёнлар юзага келди. Шохрух салтанатда вужудга келган низолар, исёнлар, яққаҳоқимлик учун чиқишларни теран қобилияти, маҳорати, тафаккури, олиб борган сиёсати туфайли бирин-кетин бостиришга муваффақ бўлди. Шохрух ўз хукмдорлиги чоғида Темурийлар салтанатининг ҳудудий кенглиги, харбий салоҳияти, қучли иқтисодий мавқеини сақлашга интилди. Бунинг учун Мовароуннаҳр, Эронзамин, Озарбайжонга юришлар қилиб галаба қозонди; 1429-йил Шохрух Озарбайжонда хавфли қучга айланган амир Искандар ибн Қора Юсуф устига деярли бутун салтанати ҳудудидан лашкар йигиб юриш қилади. Салмос чўлида иккала томон ўртасида қаттиқ жанг бўлади; Шохрух ўғиллари Мирзо Бойсунгурни лашкарнинг жувангарини, Иброҳим Султонни барангарини бошқаришга белгилайди; Муҳаммад

Жўғийни эса ўзига тегишли бўлган гул қисмда қолдиради. Шиддатли жангдан сўнг Шохрух лашкари зафар қучади. Шохрух Сейистон ва Бадахшонга лашкар жўнатиб, у ерлардаги исёнларга чек қўяди. 1405-йилдан 7 йил давомида Хоразмни забт этиб турган Дашти Кипчок амирларига қарши Шохрух катта лашкар жўнатади ва голиб келиб, Хоразмни Темурийлар салтанати таркибига қиритади ҳамда вилоятни бошқаришга саркарда амир Шохмаликни белгилайди. Шохрух кўпгина низоларни сулҳ йўли билан бартараф қилган ва бунда таниқли давлат арбоблари ва шайхлар хизматидан кенг фойдаланган. Умуман, Шохрух ҳукмронлиги даврида шарқда Мўғулистондан тортиб ғарбда Миср ва Рум ерларигача, жанубда Хиндистоннинг марказий қисмидан бошлаб шимолдан то Дашти Кипчок чегараларигача бўлган жойлар Темурийлар салтанати таркибига қирган.

Салтанатни суюрғол тизими бўйича бошқарган; мамлакат ҳудудини ўғиллари, неваралари, қариндошлари, хизмат кўрсатган садокатли амирларига суюрғол қилиб берган. Тарихчи Хофиз Абрўнинг “Зубдат ат-таворих” асарида ёзилишича, Шохрух 1443- йил Миср подшоҳига элчи йўллаб Каъба уйига ёпинчик қийгазишни сўрайди ва розилик олади. Шу асосда 1444-1445-йил қаъбапўш тайёрлатиб, уни шайх Нуриддин Муҳаммад ал-Муршидий ва мавлоно Шамсиддин Муҳаммад Абҳарий воситасида Маккага жўнатади; улар қаъбапўшни муқаддас Каъба уйига ёпиб қайтадилар. Шохрух подшоҳлик девонида қундалиқ ишларни доим назорат қилиб борган; қарорлар қабул қилишда кенгаш ва маслаҳатга кенг ўрин ажратган, кўпчилик фикрини инобатга олган ҳолда адолатли ҳукмлар чиқарган. Шунингдек, девонда диний ва дунёвий масалалар юзасидан етук алломалар иштирокида суҳбатлар, фикх, тиб, нуҷум, география, тилшунослик ва бошқа фан соҳалари бўйича баҳс-мунозаралар ташқил қилган, ўзи ҳам уларда фаол қатнашган. Шохрух салтанати ҳудудида бунёдкорлик фаолияти учун катта имқониятлар юзага келди. Шаҳарсозлик, ҳунармандчилик, савдо, деҳқончилик, илм-фан, маданият тез суръатлар билан ривожланди. Шохрух бунёдкорлик ишларига, ҳусусан, шаҳарлар ободончилиги ва сугориш тизимини ривожлантиришга катта эътибор қаратиб Хирот (1405-йил), Балх (1407-йил) шаҳарларини тиклашга олий фармон берган. Чингизхон юриши чоғида ҳароб қилинган (1220-йил) Марв шаҳрини қайта барпо этилиб, унга Мурғоб дарёсидан ариқ қаздириб сув келтирилди. Сугориш тизими яхшиланди, янги ерлар ўзлаштирилди, экин майдонлари кенгайди. Шаҳарларда ҳунармандчилик ва савдо ривожланди, кўплаб маданий-маънавий муассасалар - мадрасалар, масжидлар, хонақоҳлар қурилди. Шохрух илм-фан ривожига алоҳида эътибор берди. Хирот, Самарқанд, Бухоро, Машҳад, Шероз ва бошқа шаҳарларда илм-фан кенг ривож топди. Мовароуннаҳрда Мирзо Улуғбек расадхона барпо этиб аниқ фанлар ривожланди; Накшбандия таълимоти ёзма мерос тарзида шаклланди ва шу йўналишда бир қанча асарлар ёзилди. Хирот ва Шероз шаҳарларида тарихнависликка катта эътибор қаратилди. Амир Темур ва темурийлар тарихига оид бир қанча йирик асарлар яратилди. Темурийлар салтанатида китобат ва миниатюра санъати юксалди. Хиротда Мирзо Бойсунғур ва Шерозда Иброҳим Султон бу соҳаларнинг ривожига катта ҳисса қўшдилар. Шохрух ҳукмронлиги даврида Темурийлар салтанатининг халқаро микёсдаги нуфузи ортди; давлатлар ўртасидаги элчилик муносабатларига Шохрух жуда катта эътибор берган. Унинг ҳузурига Хитой, Хиндистон, Миср, Шом, Рум, Европа, Дашти Кипчок ҳукмдорларидан элчилар келгани ва Шохрух ҳам ўз элчиларини жўнатгани ҳақида Темурийлар даври тарихий манбаларида маълумотлар қайд этилган ва иккита элчилик ҳақида муқаммал қундалиқ ҳам ёзилган. 1419-1422-йиллар Хитойга бориб келган сафар

хотиротлари, унда бевосита катнашган Гиёсиддин Наккошнинг кундалиги ҳамда 1442-1444-йиллар Жанубий Хиндистонга бориб кайтган элчиларнинг сафар тафсилотлари, уни бошқарган Абдураззок Самаркандийнинг сафарномасида акс этган. Шохрухнинг элчилар воситасида йўллаган мактубларида савдо йўллари хавф-сизлигини таъминлаш ва халқаро савдо-сотикни ривожлантириш алоҳида таъкидланган. Буюк ипак йўли орқали савдо ва элчилик қарвонлари мунтазам катнаб турган. Шохрух ўзининг халқаро сиёсатида давлатлараро тинч-тотувлик ва дўстона муносабатлар таъминланишини устувор йўналиш деб билган. Шохрухнинг давлатчилик сиёсатида бунёдкорлик ишларига катта эътибори натижасида илм-фан ва маданият ривожига ўзига хос уйғониш (ренессанс) бўлди ва бу XV асрнинг 2-ярмида Алишер Навоий даврида Хуросонда илм-фаннинг юксак ривожланиши учун замин яратди.